کەلەپوور لە شیعری نوێی کوردیدا
(شیعرەکانی کاکەی فەللاح بە نموونە)

پ.ی.د. فەرهاد قادر کەریم

زانکۆی گەرمیان- کۆلیجی پەروەردەی بنەڕەت

ملخص البحث

يُعدّ (كاكةي فلاح) واحداً من الشعراء الجدد في جنوب كردستان والذي كان يرى بأنَّ التراث الشعبي بتفرعاته المختلفة مصدر مهم ومؤثر في إثراء التجربة الشعرية بشكل عام والشعر الحديث شكل خاص؛ لهذا اهتم به اهتماما كبيرا واستفاد منه في نمو أشعاره وتطورها، وبغية إظهار هذا الجانب قمنا بهذا البحث الموسوم: (التراث الشعبي في الشعر الكردي الجديد – أشعار كاكةي فلاح أنموذجا –)، وقد تكوّن من فصلين تسبقهما مقدمة وتتلوهما خاتمة وقائمة للمصادر والمراجع، فالفصل الأول جاء بعنوان (التراث في الشعر الكردي الحديث)، وقد تضمن هذا الفصل الحديث عن انعكاسات التراث الشعبي في الشعر الكردي الحديث وذلك من خلال الوقوف عند قصائد شاعرين معروفين هما: (**گۆران و پیرەمێرد**)، ويمكننا القول إنَّ الفصل الأول بمثابة تمهيد ومدخل للفصل الثاني الذي جاء بعنوان: (التراث الشعبي في أشعار كاكةي فلاح) ومن خلاله شخّصنا بدقة مدى استفادة الشاعر كمّاً وكيفاً من جميع فنون التراث المختلفة، وهي: (الأمثال، والأساطير، والأغاني، والحكاية، والعادات والتقاليد، والألعاب)، ولإنجاز هذا البحث اعتمدنا على مصادر مختلفة، وفي الخاتمة لخصنا أهمّ النتائج التي تمّ التوصل إليها.

پێشەکی

کەلەپووری میللی هەمیشە سەرچاوەیەکی گرنگ بووە بۆ دەوڵەمەندکردنی ئەزموونی شاعیرانی نوێ ، ئەمەش لەو باوەڕەیانەوە سەرچاوەی گرتووە ، کە هەمیشە لە دوو توێی کەلەپووردا کۆمەڵێك لایەنی دەروونی و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و فیکری و سیاسی و تەنانەت پەروەردەیی گەلی کورد ڕەنگیداوەتەوەو ئەو زانیارییانەش بە زمانێکی سادەو ساکار دەربڕدراون و ڕەگێکی قووڵیان لەناو گەلدا داکوتیوە، هەربۆیە کاکەی فەللاحیش وەکو یەکێك لە شاعیرە نوێخوازەکان لەگرنگی ئەم سامانە نەتەوەییە گەیشتووەو هەوڵیداوە بەپێی پێویست لە بیرو تاقیکردنەوە شیعرییەکانیدا سوود لە بەشە جیاوازەکانی کەلەپوور وەربگرێت و لەڕێگەیانەوە سەردەمەکەی خۆی بە ڕابردووەوە گرێ بدات و ئەو ڕاستییە بەرجەستە بکات ، کە ئێستا ئەڵقەی پێکەوە گرێدانی ڕابردوو و ئایندەیە ، لەبەر دەگمەنی

توێژینەوە لەم بواردا ، بە پێویستمان زانی پشت بەستوو بە ڕێبازی(وەسفی – شیکاری)، ئەم توێژینەوەیە لەژێرناوی (کەلەپوور لە شیعری نوێی کوردیدا - شیعرەکانی کاکەی فەلاح بە نموونە)ئەنجام بدەین ، بۆ ئەو مەبەستە توێژینەوەکەمان دابەش کردووەتە سەر دوو بەش ، بەشی یەکەم لەژێرناوی (کەلەپوور لە شیعری نوێی کوردیدا) بە نموونە شیعرییەکانی پیرەمێردو گۆران تیشکمان خستووەتەسەر ڕەنگدانەوەی کەلەپوور لە شیعری نوێی کوردیدا ، ئەمەشمان کردووە بە دەروازەیەك بۆ چوونە نێو بەشی دووەمی توێژینەوەکەمان ، کە بە ناونیشانی (کەلەپوور لە شیعرەکانی کاکەی فەلاحدا) یەو زۆر بەوردی باسی چۆنێتی و چەندێتی سوودوەرگرتنی شاعیر لەبەشە جیاوازەکانی کەلەپوور (پەندی پێشینان ، ئەفسانە ، گۆرانی - حیکایەت یا سەرگوزەشت ، دابونەریت ، یاری) کردووە، بۆ هەڵهێنجانی نموونەکان پشتمان بەدیوانە شیعرییەکانی شاعیر بەستووەو کەم و زۆر بەلای ئەو بەرهەمە شیعرییانەیدا نەرۆیشتووین ، کە بۆ مەبەستە پەروەردەییە جیاوازەکان پێشکەشی منداڵانی کردوون، بۆ تەواوکردنی کارەکەمان پشتمان بە کۆمەڵێك سەرچاوەی جۆراوجۆر بەستووەو لە کۆتاییدا ئەو ئەنجامانەمان خستووەتەڕوو، کە پێیان گەیشتووین .

بەشی یەکەم : کەلەپوور لە شیعری نوێی کوردیدا

کەلەپوور ئەو سامانە گەورەیەی گەلە ، کە دەماودەم لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر گواستراوەتەوە و هەموو قۆناغێك شەقڵی خۆی پێبەخشیووە، هەربۆیە بەبەرهەمی گەل دەناسرێت و دەبێتە کەرەستەیەکی باش بۆ لێکۆڵینەوە لەلایەنی کۆمەڵایەتی و مێژوویی و دەروونی و فیکری و ....هتد، هەر نەتەوەیەك ، کورد یەکێکە لەو میللەتانەی کە خاوەنی کەلەپوورێکی دەوڵەمەندە ، ئەم ڕاستییە سەرنجی هەندێ لە ڕۆژهەڵاتناسانی بۆ لای خۆی ڕاکێشاوەو بە لایەنێکی گەشی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردییان زانیووە(١). ئەمەش وایکردووە ببێتە سەرچاوەیەکی خۆماڵی گرنگ بۆ شاعیران و لە بنیاتی دەقە شیعرییەکانیاندا پەنا ببەنە بەر بەشە جیاوازەکانی کەلەپوور ، ئەم سوود لێوەرگرتنەش تەنها لە سنووری قۆناغ و سەردەمێکی شیعرییدا نابینرێت ، بەڵکو لە هەموو سەردەمێکدا دەکرێ ئاوڕی لێبدرێتەوەو بەرجەستە بکرێت ، لەوبارەیەوە (گۆرگی) دەڵێت :- ((بناغەی ئەدەب لە فۆلکلۆر – واتە لە ئەدەبی خەڵکدایە ، فۆلکلۆر کەرەستەیەکی خاوی مەزن و کان و سەرچاوەیە بۆ هەموو شاعیران و نووسەران ، گەر بە باشی لە ڕابردوو بگەین ، بەرهەمی ئەمڕۆمان زۆر زەنگین ئەبێ))(٢).

کەواتا کەلەپوو بابەتێکی گشتی و بەرفراوانەو لق و پۆپی زۆر لێدەبێتەوە، جار جار ئاوێتەی بابەتە ئاینییەکان دەبێت و بە کەلەپووری ئایینی ناودەبرێت ،هەموو ئەو بابەتانە دەبنە کەرەستەی داهێنان و شاعیری لێهاتوو دەتوانێت هەموو کاتێك بەرگێکی نوێی بەبەردا بکات، ئەمەش لەلایەکەوە بۆ ئەو بەها مرۆڤایەتی و نەتەوەییە ، کە لە بەشێکی کەلەپووردا ڕەنگیداوەتەوە و لەلایەکی تریشەوە بۆ ئاشنابوونی تاکی گەل بە ڕەهەندە واتاییە دەوڵەمەندەکانی ئەو سامانە دەگەڕێتەوە ، چونکە (یەشار کەمال) دەڵێت :- ((فۆلکلۆر یەکێکە لە پایە بنچینەییەکانی زانستی ئینسانی ، بەڵکو هەوەڵیانە))(٣). شاعیریش خاوەنی هەستێکی ناسکە و هەمیشە بەدوای بەها مرۆڤایەتییەکانی وەك خۆشەویستی ، ئازادی، ئاشتی، دادپەروەری ، پێکەوەژیان ، ڕاستی ، خۆشی .... هتد دا دەگەڕێت ، لەمەشدا فۆلکلۆر بە یەکێك لە باشترین گوڵەکان دەزانێت ، بۆ ئەوەی شیلەی شیعریی لێدروست بکات، بۆیە جارێك سوود لە پەندی پێشینان و ئەفسانە وەردەگرێت و تاوێکیش سەر دەکا بە ماڵە دەوڵەمەندەکەی گۆرانیدا، کە بناغەکەی شیعریی فۆلکلۆرییەو هەندێ جاریش سوود لە حیکایەت وەردەگرێت و گیانێکی سەردەمییانەی دەکا بەبەردا و جارجارەش ڕوو لە دابونەریت و یارییە کوردەوارییەکان دەکات و لە بۆتەی دەقێکی نوێدا

بەرجەستەیان دەکات ، لە هەموو ئەو بەکارهێنانەشدا پەیام و ئەندێشەو تاقیکردنەوە شیعرییەکە رۆڵ لە چەندێتی و چۆنێتی وەرگرتنەکە دەبینن، بۆیە ئاساییە گەر شاعیر بۆ گەیاندنی واتایەکی جیاواز یا پێچەوانەی دەقە فۆلکلۆرییەکە بەکاری بهێنێت .

بەم چەشنە کەلەپووردەبێتە یەکێك لە لە سەرچاوە دیارەکانی شیعری نوێی کوردی ، ئاوڕدانەوەی شاعیرانی نوێ لەم سامانە بۆ دەستەمۆبوونیان لەبواری داهێناندا ناگەڕێتەوە ، بەڵکو لەلایەکەوە وەك ئەرکێکی نەتەوەیی بۆ زیندووکردنەوەی سامانە نەتەوەییەکەو لەلایەکی تریشەوە لەو باوەڕەیانەوە هەڵقوڵاوە، کە دەستگرتن بە کەلەپوورەوە جۆرێکە لە بەگژداچوونەوەی دوژمنانی گەل ، ئەو دوژمنانەی کە هەموو ئامانجێکیان لەناوبردنی کوردو کەلەپووره میللیەکەی بووه، ئەمەش بە روونی لە شیعری کوردی سەدەی بیستەمدا رەنگیداوەتەوە، ئەو سەدەیەی کە تیایدا نەك هەر کورد دابەشکرا، بەڵکو رووبەڕووی هەموو جۆرەکانی زوڵم و ستەم و لەناوبردن بوویەوە، لە چارەیەکی یەکەمی ئەو سەدەیەدا و لە باشووری کوردستان دووجار (شێخ مەحموودی نەمر) حکومەتی پێکەوە نا، ئەم واقیعە سیاسییە نوێیە قۆناغێکی رۆشنبیری هەمەلایەنەی لەگەڵ خۆیدا هێنایەکایەوەو سلێمانی جووڵەیەکی ئەدەبی (بەتایبەتی شیعری) و رۆشنبیری و رۆژنامەگەری بەخۆیەوە بینی ، ئەم جووڵە نەتەوەییە لەڕووی چۆنێتییەوە جێ پەنجەی بەسەر شیعری نوێی کوردی، کە دواتر لە سییەکانی هەمان سەدە و لەسەر دەستی (گۆران و شێخ نووری شێخ ساڵح و پیرەمێرد و هاوەڵەکانیان)پەرەی پێدرا، دیارەو بوو بە خاوەنی شەقڵی تایبەت بە خۆی و لە سیمای ئەو شەقڵەشدا بە روونی شوێنەواری کەلەپوور دەبینرێت، جا ئەگەر ئەمە لەڕووی ئاوازو زمانەوە خۆی لە گەڕانەوە بۆ کێشی برگەیی (نەتەوەیی)و جووت سەروا و زمانێکی پاراو ببینێتەوە ، کە دوو سیمای دیاری شیعری فۆلکلۆری کوردین وەك ئەوەی (گۆران) سەرنجی بۆ راکێشاوە (٤). ئەوا لە وردبوونەوەمان بۆ ناوەڕۆکی دەقە شیعرییەکانی ئەو قۆناغە دەبینین گەلێك بەشی تری کەلەپووری کوردیان ئاوێتەی دەقەکانیان کردووەو لەبەرژەوەندی لایەنی بیریی و هونەریی دەقەکانیان بەرجەستەیان کردووە، بەلایانەوە ((شاعیری نوێ کاتێك مامەڵە لەگەڵ کەلەپووردا ئەکا وەك بەهایەکی بێ گیانی رووت یان شێوەو قالبێکی ئامادە مامەڵەی لەگەڵدا ناکات ، بەڵکو وەك کەرەستەیەکی زیندوو کە خاوەنی رەهەندگەلێکی فیکری و ئیستاتیکی و کارایە لە بنیاتی دەقی نوێدا سوودی لێوەردەگرێت))(٥). ئەم بۆچوونە بۆ شیعری کوردیش راستە ، کە ئەتوانین بڵێین سوودوەرگرتن لە سامانی نەتەوەیی فۆلکلۆر درێژەی هەیە و لە دنیای شیعری هاوچەرخیشدا رەنگیداوەتەوە، بەمەبەستی ئەوەی بەشێوەیەکی پراکتیکی سوود وەرگرتنی شاعیرانی نوێی کورد لە کەلەپوور دەستنیشان بکەین، وای بەباش ئەزانین روو لە دەقەکانی هەردوو شاعیر (گۆران و پیرەمێرد) بکەین و چەند نموونەیەك بەرچاو بخەین .

١- پیرەمێرد (١٨٦٧-١٩٥٠)

دیارترین شاعیری نوێی کوردە کە بەشێکی ژیانی بۆ بایەخدان بە کەلەپووری کوردی تەرخان کردووە و لەم بوارەدا سامانێکی گەورەی بۆ بەجێهێشتووین، هەریەك لە بەرهەمەکانی (پەندەکانی پیرەمێرد ، دوانزەسوارەی مەریوان ، مەحموود ئاغای شیوەکەڵ و گاڵتەو گەپ و مەتەڵ) نموونەی دیاری ئەم بایەخ پێدانەن، ئەم لایەنە بە روونی لەلاپەڕەکانی رۆژنامەکەشی

(ژین)رەنگیداوەتەوە، هەربۆیە بەلامانەوە ئاسایی دەبێت، کاتێك دەبینین لە نێو بەرهەمە شیعرییەکانیشیدا بەشە جیاوازەکانی ئەدەبی فۆلکلۆری پانتاییەکی فراوانیان داگیرکردووە ، بەوپێیەی ((پیرەمێرد

شارەزايەکی باشی رۆشنبيری و ئايينی و پەندی پێشينان و حيکمەت بووە، بەتوانا و کارامەيی و لێهاتوويی خۆيشی هەوڵيداوە چەندين وتەی کورت دابنێت ، کە لە پەندەوە نزيکن))(٦).

شاعير لە دەقی (پۆشيدە) ، سوود لە ئەفسانەی کوردی (مانگ گيران) وەردەگرێت، کە لە کۆندا واڵيکدراوەتەوە بۆ ئەوەی بەربێت پێويستە خەڵکی تەقە بە ئاسماندا بکەن و لە تەپڵ و دومەڵەك بدەن ، چونکە بەوە دەگەڕێتەوە سەر دۆخی سروشتی خۆی (٧) .

زوڵف کە رووی داپۆشيايە ، بانگ و هاواريان ئەکرد

خەڵکە مانگ گيرا لە تەپڵ و دومەڵەك دەن دەستوبرد (٨)

شاعير زۆر هونەرمەندانە سوودی لە ئەفسانەکە وەرگرتووەو لە خزمەت بيرە ليريکييەکەی شيعرەکەيدا لەدوو توێی وێنەيەکی شيعری دڵگيردا بەرجەستەی کردووە ، لە دارشتنی وێنەکەدا هونەری چواندن رۆڵی سەرەکی گێراوە ، رووی يار بە مانگ و زوڵفی بە گيرانی مانگ چواندووە، تائێرە وێنەيەکی ئاسايی و دووبارەيە، ئەوەی نوێگەری بە وێنەکە بەخشيوە (لە تەپڵ و دومەڵەك دانە)، کە وابەستەی کرداری (مانگ گيران) کراوەو لە ئەفسانەکەوە سەرچاوەی گرتووە، بەوەش شاعير پەرۆشی و نائاراميی خەڵك بۆ لاچوونی زووڵف لەسەر رووی (مانگ) ئاسای يار دەردەبڕێت .

پيرەمێرد لە دەقی (بالۆرێ)دا ، دەڵێت :-

مەلای مەزبوورە چووبووە سەر دارێ	لقێکی ئەبرێ ، بيکا بە بارێ
ئەيويست ئەو لقەی خۆی وا لە سەری	لە (بن)دا ببرێ عەقڵی وای برێ
رێبوارێ پێيگوت : مەلای سەردارێ	ئەو لقە ببرێ ئەکەويە خوارێ
مەلا لێی نەبيست سا ئەو بەرێبوو	ئەم لەگەڵ لقدا سەرەنگرێبوو
کە کەوتە خوارێ وتی: ئەم پياوە	لە غەيب ئەزانێ ، وەليی تەواوە
رايکرد، چوو پێيگوت : کەرامەتدارێ	تۆ کە زانيت من ئەکەومە خوارێ
ئەڵبەت ئەيشزانی کە من کەی ئەمرم	توخوا پێم بڵێ: لەبەرت مرم
وتی عومری تۆ پێت بڵێم: چەندە ؟	بە سێ بای زگی ، ئەو کەرە بەندە
منيش بەوانەی کە قۆپۆن ئەکرن	ئەڵێم لقی ژێر خۆتان ئەبرن
ميللەت دارێکە ، کە سێبەر دارە	چۆن لق و پۆپی ئەشکێ ئەو دارە ؟
دەستی داد زۆريان ئەخاتە خوارێ	کەچی عارنانێن ، بە کەوتنی جارێ
وا چاکە بە داخ نيشانەيانکەن	کە عاريان نەنا ، رەوانەيانکەن (٩)

شاعير بەتەواوی سوودی لەو حیکایەتە فۆلکلۆرییەی مەلای (مەزبوورە یا مەشهوورە) بینیووە ، ئەو چیرۆکەی باس لە برینەوەی دارەکەی ژێر خۆی دەکات و کردوویەتی بە ئامرازێکی شیعریی بۆ گەیاندنی بیرەکەی خۆی ، شاعیر زۆر هونەرمەندانە حیکایەتە فۆلکلۆریەکەی بە پەیامی سەرەکی دەقەکەیەوە گرێداوە ، بە چەشنێك خوێنەر چێژ لە خوێندنەوەی دەقەکەو لایەنە هونەرییەکەشی وەردەگرێت، شاعیر مەبەستێتی دژی ئەو کەسانە بوەستێتەوە، کە کۆبۆنی خۆراکی خەڵك بە هەرزان دەکڕن و پێیوایە کاری ئەو جۆرە مرۆڤە چاوچنۆکانە هاوشێوەی کارەکەی مەلای مەزبوورەیەو میللەتیش وەك دارەکە وایە ، کە نابێت زیانی پێ بگەیەنرێت ، بۆیە لە ئاکامدا (قۆبۆن_ کۆبۆن) کڕەکان خۆیان دەبنە قوربانی .

٢- گۆران (١٩٠٤-١٩٦٢)

ئەو شاعیرەیە ، کە شیعری نوێی کوردی خستە سەر راستەڕێ و بەهەموو جۆرێك خۆی بۆ نوێکردنەوەی شیعر تەرخانکرد، لای ئەمیش کەلەپوور ئامادەییەکی تەواوی هەیە، هەر لەرووی زمانەوە گۆران دەیان دەربڕینی کوردانە، کە سەرچاوەکەیان پەندو قسەی نەستەق و حیکایەتە لەبۆتەیەکی شیعری رازاوەدا دەبینرێت، هەریەك لە (خۆزگەم بە پار ، دەك لاڵ بم ، پاروو لە دەم فڕێنە ، کلك بۆ ناوگەڵ ، دەستم بە دامانت.......... هتد).

گۆران کە سەرئامەدی نوێخوازییە لە شیعری کوردیدا، چەشەیەکی کوردی جوان لەنێو شیعرەکانیدا بەدیدەکرێت ، هەربۆیە شمشاڵەکەی دەروێش عەبدوڵلا لە ئاوازی بتهۆڤن زیاتر بە رۆحی ئاشنایە : ئەوەندەم بیست لە مۆسیقا خرۆشی رۆحی بێگانە

میزاجی کوردەواریم تێکچووە ، دەروێش عەبدوڵلا،

دەخیلت بم دەسا بەو لاوك و ئای ئای و حەیرانە

شەپۆلی زەوقی میللی پڕ دەروونی مات وچۆڵم کە !

لە بیتهۆڤن گەلێ زیاتر بە رۆحم ئاشنای ، وەڵلا

دە، ئەی دەروێش ، سکاڵایەك لە گەڵ رۆحی کلۆڵم کە ! (١٠)

شاعیر دەزانێت رۆح و سۆزی بەهەستی کوردانە پەروەردەکراوی بەئاوازی بێگانە تێرنابێ ، بەتایبەتی ئەگەر هاتوو ئەزموونە شیعرییەکە وابەستەی ئاڕامییە کەسییەکانی شاعیر بن .

رەنگدانەوەی ئەفسانەکانی تایبەت بە (کاوەو زوحاك ، شیرین وفەرهاد ، لەیل و مەجنون ، مەم و زین و.....هتد) لای شاعیر بەشێکن لەو سامانەی لە فۆلکلۆرەوە سەرچاوەیان گرتووە ، لە دەقی (زیندانی ئەژدەهاك) بەرگێکی شیعری کردووە بە باڵای ئەفسانەی کاوەی ئاسنگەرو زوحاکدا ، لە ئەفسانەکەدا هاتووە ((شاهنشای زۆردار زەحاك، تووشی نەخۆشییەکی قورسی سەیری ئەفسانەیی بوو، لەسەر هەردوو شانی دوو مار شین بووبوون ، لەسەر مێشکی ئادەمیزاددەژیان، زەحاك فەرمانی دەرکردبوو هەموو رۆژێ سەری دوو مێردمنداڵ ببڕن و مێشکیان دەربێنن بۆ ئەوەی ببێ بە خۆراکی مارەکان))(١١).

گۆران هەمان بیرۆکەی هێناوەو لە خزمەتی کەشە شیعرییەکەیدا ، کە وابەستەی ستەم و نادادی رژێمی زوحاك ئاسای پاشایەتی عێراقی ناوەراستی سەدەی بیستەمە ، تەوزیفی کردووە ، شاعیر چارەنووسی هەموو دیکتاتۆرێك لە نەماندا دەبینێت ، بۆیە لە زیندانداندا بەوپەڕی ورەو گەشبینییەوە ئومێد لەسەر رووخانی ئەو رژێمە هەڵدەچنێت، ئەم ئاواتەشی دوای چەند ساڵێکی کەم هاتەدی ، ئەم هیواو گەشبینییەی شاعیر بە شکست و نەمانی زۆردار هەر لەسەرچاوە فۆلکلۆرییەکەوە سەرچاوەی گرتووە، چونکە ((فەلسەفەی سەخت و نەلەرزیوی خەڵکە بەرامبەر بەخراپەو زوڵم کردن و ئەنجامی زۆرداریش هەر نەمانە))(١٢).

ئەژدەهاك !زیندانت قەڵا قەڵایە ،   دیواری کۆنکریت ، دەرگای پۆڵایە

....

ئەزدەهاك ئەی دێوی لە (بیر)زراوچوو ،   ئەی ناشتای مارانت بە مێشك کردوو !

ئەو مێشکتازانەی زنجیرت کردوون ،   لە لێوی پێچاڵی مەرگا راتگرتوون ،

....

تا رۆژێك ئەو خوێنەی بە ناحەق رشتت ،   ئەو بیرەی واتزانی ئێجگاری کوشتت

تاو ودەن تەنووری دەماری کاوە ،   ئەو چەکوش وەشێنەی رۆڵەی کوژراوە

ئەخرۆشێ و ئەجۆشێ و کۆمەڵ یەك ئەخا ،   هەر هەڵسا و ئەبینی زیندانت رووخا !(١٣)

ئەم سوود وەرگرتنەی گۆران لە بەشەکانی کەلەپووری کوردی لە قەسیدەی (لاوکی سوور بۆ کۆریای ئازا)کەی زۆر زیاتر رەنگیداوەتەوە ، شاعیر بۆ دەستپێکی دەقەکەو پێکەوەبەستنی کۆپلەکانی شەش جار ، ئەم دێرە دووپات دەکاتەوە :-

ئازادیخواز ! گری ..... گری

کەوتە ژێر پێی درنج ، پەری

کە وەکو خۆی ئاماژەی پێداوە لە بنیاتنانیدا سوودی لەو دێرە شیعرەی فۆلکلۆری کوردی وەرگرتووە ، کە دەڵێت :-

گوڵاڵە برایمە ! گری.... گری

چووینە غەزای ناو گاوری (١٤)

گۆران بۆ ئەو دێرە کە کلیل و ئەڵقەی پێکەوە بەستنی کۆپلەکانی قەسیدەکەیەتی ، سەرباری ئەوەی سوودی لە دێرە شیعرییەکەی فۆلکلۆر وەرگرتووە ، بە ناوهێنانی هەریەك لە (درنج وپەری)جارێکی تر شیعرەکەی بردووەتە سەر کانی ئەفسانەی کوردی ، لێرەدا (درنج) نموونەی هێزی شەڕو (پەری)ش نموونەی هێزی خێرە(١٥). شاعیر شەڕی ئازادیخوازی گەلی کۆریای کردووە بە شەڕی ململانێی نێوان هێزی خێرو هێزی شەڕ(١٦)، بۆئەوەش ئمپریالیستەکانی بە درنج و میللەتی کۆریای بە

پەری چواندووە، لەرێگەی ئەو دوو وێنەیەشەوە دەمانباتەوە نێو دونیا شیعرییەکەیەوە، کە دیمەنێکی درندەیی و خراپەکاری هێزە باڵادەست و بەرژەوەندخوازەکانە، شاعیر بۆ ئەوەی ئەم وێنەیە لەبەر چاو خوێنەر قێزەوەن و نەفرەت لێکراو بکات، هەموو دەربڕینە هاوشێوەکان کۆ دەکاتەوە ولەوێوە پێمان دەڵێت ، هەرچی سیمای ناشیرینی و درندەیی هەیە لەو هێزەدا خۆی کۆکردووەتەوە ، بۆیە هەریەك لە وشەکانی (خوای شەڕ ، ئەهریمەن ، دێو ، درنج) کۆ دەکاتەوەو دەیانکات بە (پێچوێنراو)بۆ ئەوانی (ستەمکارو داگیرکەر) کە چوێنراون :

خوای شەڕ ، گوناه، ستەم، تاوان   ئەهرەمەنی گەورەی دێوان

مام سام خۆی و ئەکوانی دێو   (جۆنپۆڵ)ی پیر، قلیان بە لێو

لەگەڵ سوپای وردە درنج   دایانە بەر دەشتی برنج (١٧)

وەکو وتمان لە بنیاتی دەقەکەدا ، ئامادەبوونێکی دیاری کەلەپووری میللی هەیە ، ئەم راستییە دوا پەیامی دەقەکەشی گرتووەتەوە ، کاتێك هەمان باوەڕو گەشبینی شاعیر بە نەمانی ستەمکاران و سەرکەوتنی هێزی حەق دەبینین ، ئەمەش لە ئەفسانەی کوردییەوە سەرچاوەی گرتووە، کە تێیدا ((وێنەی کێشەی نێوان دێو و درنج و ئادەمیزاد دەکات بە نیشانەی ئەو کێشەیەی لە زۆر کۆنەوە لە کۆمەڵی ئادەمیزادا و لەنێوان هێزی چاکەو خراپەدا یا هێزی خراپەو بەدیدا بەرپابووە، بێگومان هێزی چاکە، کە زۆربەی رەنجدەری کوردە بەرەی رووناکییە و قارەمانانی ئەم بەرەیەن لە ئەنجامدا سەرئەکەون))(١٨) ، بۆیە گۆرانیش دەڵێت :-

ئەی نەتەوەی کوردی برسی !   عەرەب ، هیندی ، هەرکەس ، هەرچی !

....

خۆت توند بگرە ، ئەی ئیستیعمار !   ئەهرەمەنی جەور و ئازار

لەبەر هێزی حەقخوراوا ،   هێزی وەك ئاگر جۆشاوا

هێزی رۆژی بەرامبەر شەو ،   هیی وریای بەرامبەر خەو

خۆت توند بگرە هێزی گومڕا ،   تا مەرگانت دێ لە پڕا

تەپ ها ! ترپەت دێ و لنگەو قووچ ،   بۆی ئەکەویت دەعبای وەك حووچ !(١٩)

بەشی دووەم : کەلەپوور لە شیعرەکانی کاکەی فەلاحدا

دوای پیرەمێرد، کاکەی فەلاح دووەم شاعیری نوێخوازی کوردە ، کە بایەخی زۆر بە کەلەپوور داوەو ئاوێتەی بە تاقیکردنەوە شیعرییەکانی کردووە، بەبڕوای ئێمە ئەم بایەخ پێدانەی سەرباری باوەڕبوونی بە دەوڵەمەندی ئەو سامانە نەتەوەییە، وەك خۆی دەڵێت: ((لە شیعرو ئەدەب وتێکڕای ژیاندا باوەڕم بە گۆڕین و پێشکەوتن و نوێبوونەوە هەیەو نوێ لە منالدانی کۆندا دروست بووەو رەوا نییە وەك سامان و کەلەپووری نەتەوایەتی نە هەمووی فڕێ بدەین و نەباوەڕشیش بۆ هەمووی بگرینەوە، راست

وایە تەنها سامانی باش و بە کەڵك و زیندوو بقۆزینەوەو ئاوێتەی بەهرەو هونەرو چێژو پێزی خزمەت و بەرهەمی سەردەمی خۆمانیان بکەین))(٢٠).

هەروەك لەم رێچکەیەدا، کاکەی فەللاح بەدەر نەبووە لە کاریگەربوونی بە (پیرەمێرد)، لەم رووەوە (د. عزالدین مستەفا رەسووڵ) ئاماژە بەوە دەکات، کە کاکەی فەللاح لە زۆر رووەوە شوێن پێی پیرەمێردی هەڵگرتووە(٢١)، جا ئەگەر ئەو شوێن پێهەڵگرتنە لە رواڵەتا خۆی لە چاپکردنەوەی پەندە پێشینانەکانی پیرەمێرد و کردنەوی کتێبخانەکەی و دەرکردنەوەی رۆژنامەکەی (ژین)دا ببینێتەوە ، ئەوا لە کرۆکدا خۆی لە بایەخ پێدانی شاعیر بەبەشە جیاوازەکانی کەلەپوورو رەنگرێژکردنیان لە شیعردا، دەنوێنێت . بۆ ئەوەی ئەم بۆچوونە بسەلمێنین وا باشترە راستەوخۆ روو لە دەقەکانی شاعیر بکەین و بەپێیی بەشە جیاوازەکانی کەلەپووری میللیمان لێیان بدوێین :-

١- پەندی پێشینان :

دەربڕێنێکی کورت وپوختە بە زمانێکی سادەو دارشتنێکی چڕ دەربڕاوەو شوێنەواری ئەزموونێکی گەورەی پێوە دیارە ، ئەمەش هۆکاری سەرەکییە بۆ گواستنەوەی دەماودەم لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر ((لەم سامانەدا جۆری بیرکردنەوەی گەلی کورد و باری کۆمەڵایەتی ژیانی بە ئاشکرا دیارە))(٢٢) ، ئەمەش وایکردووە بگەینە ئەو راستییەی ، کە بڵێیین ناوەرۆکی پەندەکان هێندە بەرفراوان و هەمەلایەنن ، باوەڕناکرێت لایەنێك مابێت کە ئاوڕی لێ نەدابێتەوەو باسی نەکردبێت، بەهۆی ئەو کورتی و پوختییە شاعیران پەنای دەبەنە بەرو ئاوێتەی شیعرەکانیانی دەکەن، لەمەدا تواناو کارامەیی شاعیر و کەشە شیعرییەکەی رۆڵ لە چۆنێتی بەرجەستەکردنیاندا دەبینن، کاکەی فەللاحیش وەك هەر شاعرێکی نوێخواز بایەخێکی زۆری بە پەندی پێشینان داوەو ئاوێتەی شیعرەکانی کردووە ، وردبوونەوە لە دیوانەکەی ئەو راستییەمان بۆ دەخاتەڕوو، کە کاکەی فەللاح لە هەموو بەشەکانی تر فۆلکلۆر زیاتر گرنگی بەم بەشە داوەو بەکاریهێناون ، نەك هەر ئەوە بەڵکو شارەزایی شاعیر لە بەهاو گرنگی پەندی پێشینان و ناوەرکەکانی وایکردووە هەندێ جار سەراپای دەقێکی بە نەفەسی پەندواسا دابڕێژێت (بڕوانە دەقەکانی: سەرنجێك ، دووربینی ، فەلسەفەی ژیان ، تێبینی ، سۆزی خۆشەویستی)(٢٣).

شاعیر لە دەقی (رۆژێکی نوێ) دا ، کە بەهۆی کۆتاییهاتن بۆ رژێمی پاشایەتی عێراق و هاتنی رژێمی کۆماری (عبدالكريم قاسم) نووسیویەتی ، دەڵێت :-

هەوری چڵکن وتەم و غوباریش خۆیان دڵنیان

هەرگیزاو هەرگیز رووی رۆژی وا نوێ ناگیرێ پێیان(٢٤)

شاعیر سوودی لەو پەندە کوردییە وەرگرتووە ، کە دەڵێت:- ((بەری رۆژ بە بێژنگ ناگیرێت))و بەدەستکارییەوە لە بەرژەوەندی بیری دەقەکەدا دەستکاریی کردووەو لە بری (بێژنگ)، (هەوری چڵکن)ی داناوە ، کە رەمزە بۆ دوژمنانی ئازادی ، بەواتایەکی تر شاعیر جوانیەکەو زیادەرۆییەکەی لەوەدا دەبینێت ، کە تانەنەت هەوری رەشیش ناتوانێت بەری رۆژەکە بگرێت، ئەمەش هاوتەرییە لەگەل ئەو واقیعە نوێیەی هاتبووە ئاراوە، چونکە وەك دەزانرێت گەلانی عێراق بەگشتی و کورد

بەتایبەتی هیوایەکی زۆریان لەسەر رژێمەکەی قاسم هەڵچنی ، کاکەی فەلاحیش هەر بەو هەستە بیری دەقەکەی ئاوداوە .

شاعیر لە دەقێکی تردا بوناوی (مەردایەتی) ، سوود لە بیری چەند پەندێکی پێشینان وەردەگرێت، وتیهەڵکێشی دەکات و دەڵێت :-

زمانم با نەجوڵێنم ، کە جوڵانم قسەی پێیە

لە گوللەی خۆت بپارێزە ، تفەنگێکەو لەسەر پێیە

....

سەرنجی پەندی کۆنت بە برای کوردم کە کۆن نابێ

(کە مردن مردنە ئیتر چییە ئەم لنگە فرتێیە)

(کە ئازا جارێ ئەمرێ ترسنۆکیش رۆژی دووسەد جار)

لە ژین و مردنی مەردی دڵی تۆ بۆچی کرمێیە ؟ (٢٥)

تێکڕای دەقەکە رەنگپێدرەوەی ناونیشانی سەرەکی دەقەکەیە ، یەکێك لە خەسڵەتە هەرە دیارەکانی مرۆڤی کورد ، کە زۆر لە پەندی پێشینان‌دا دەبینرێت هەڵبژاردنی ژیانی سەربەرزانەو مەردانەیە ، کاکەی فەلاح لەو دێرانەی سەرەوەدا سێ پەندی پێشینانی بەرجەستە کردووە :

١- قسە وەك گوللەیە لە دەم دەرچوو ناگەڕێتەوە

٢- مردن مردنە لنگە فرتێ چییە (٢٦).

٣- ئازا هەر جارێك ئەمرێ، ترسنوك سەد جار(٢٧).

شاعیر لە بەکارهێنانی پەندی یەکەمدا مەبەستێتی نەیارەکانی ئاگاداربکاتەوە ، کە لە توانایدایە وەڵامی جەرگبڕ و بێدەنگکەریان بداتەوە ، هەربۆیە هۆشداریان دەداتێ، لێرەدا بیرۆکەی پەندەکەی فراوان کردووە ، ئاگایانە (زمان) ی خۆی بە (تفەنگ) چواندووە ، بەڵام تفەنگێك لە دۆخی سەرپێی و ئامادەییدا ، ئەم ئامادەییە لە دەربڕینی (زمانم با نەجوڵێنم) یش ، کە دەروازەی دەقەکەیە خۆی دەنوێنێت ، بەواتایەکی تر ئەگەر پەندە کوردییەکە هۆشداری بە قسەکەر بدات کە پێویستە ئاگای لە ئاخاوتنەکانی بێت بۆ ئەوی بەرامبەرەکەی بریندار نەکات، کاکەی فەلاح ئەم هۆشدارییە بە گوێگر دەدات ئەمەش بەهۆی کەشی دواندەرانەی دەقەکەوەیە ، چونکە وا دەردەکەوێت کە شاعیر لەوەڵامی کەسانێکی ترسنۆکدا نووسیویەتی، ئەمەش دەرگای بۆ هاتنەناوەوەی ئەو دوو پەندەکە کردووەتەوە ، کە بیرۆکەی لە یەکتر نزیکیان هەیەو هەردووکیان جەخت لەوە دەکەنەوە، کە مرۆڤی راستەقینە دەبێ ئازاو چاونەترس و بوێر بێت ، پەیامی شاعیر لەکۆکردنەوەی ئەم پەندانەدا ئەوەیە،کە بەهاو ئاکارە بەرزەکانی وەك(مەردایەتی ، بوێریی، راستگۆیی، دڵسۆزیی) نەبەستراون بە کات و شوێنێکی دیاریکراوەوە، بەڵکو پێویستی هەموو شوێن وسەردەمێکن و دەبێ ئەو خەسڵەتانە لە مرۆڤی باڵادا هەبن ، بەکورتی شاعیر لە بەکارهێنالنی پەندەکاندا دوێنیی بە ئەمڕۆوە گرێداوە .

یەکێکی ترلەو دەقانەی شاعیر، کە تیایدا سوود لە پەندی پێشینان وەرگیراوە ، دەقی (لە زمان جوانەمەرگێکەوە) یە، لەساڵی (١٩٦٥) بۆ شەهیدێکی جوانەمەرگی نووسیوە ، تیایدا دەڵێت:

گەرچی باوەڕم وایە کاسە پڕبوو لێی ئەڕژێ

کاسەی خوێنی ڕژاوی ناهەق پڕو لێوانە

بە گەرمی خوێنی ئاڵی جوانەمەرگی خێرنەدیو

ئەسووتێ تەخت و بەختی ئەوەی کەوا تاوانە (٢٨)

ئەم پەندە (کاسە پڕبوو لێی ئەڕژێ)، ئەو ڕاستییە دووپات دەکاتەوە، کە ((کاتێ لە دەروونی مرۆڤدا چەوسانەوە پەنگ ئەخواتەوە بێگومان خۆراگرتن دەبێتە شتێکی نسبی هەتا وای لێدێ چەند چەوسانەوە زۆربێ مەسەلەی خۆراگرتن لە ئەنجامدا ئەبێتە تەقینەوە کە یەکسانە بە یاخی بوون و هوشیاری و مرۆڤ پلە پلە دەگەیەنێتە ئەو ڕادەیەی ئەو پەندە بڵێت))(٢٩).

ئاشکراشە ساڵانی شەستەکانی سەدەی ڕابردوو سەردەمی شۆڕش ئەیلول بوو ، کە ڕژێمی ئەو کاتەی عێراق دەستی نابووە بینا قاقای گەلی کوردو نەخشەی تواندنەوەی دەکێشا ، لە ڕۆژگارێکی واشدا بۆ شاعیرێکی کوردپەروەری وەك کاکەی فەلاح پەندە هەرەشە ئامێزەکان زیندوو دەکرێنەوەو بەرگێکی نوێ و گیانێکی پڕ لە بەرەنگارییان پێدەبەخشرێت، ئەو گیانی بەرگرییەشە کە ئاسۆیەکی ڕوون و سیمای گەشبینی بە دەقەکە دەبەخشێت و مژدەی نزیکبوونەوە مەرگی دوژمنان ڕادەگەیەنێت ، ئەم پێشبینییەی شاعیر وەك ڕاستییەك دوای چەند ساڵێکی کەم دێتە دی .

شاعیر جارێکی تر هەمان پەند بۆ هەمان مەبەست و بۆ باسی ڕۆژگارێکی هاوشێوەی ساڵانی نێو دەقەکەی پێشوو، لە دەقی (یادی شۆڕشی ١٤ گەلاوێژ)ی ساڵی ١٩٥٩ دا ، بەکاری دەهێنێتەوە و باس لە چەوسانەوەی گەلانی عێراق لە سەردەمی ڕژێمی پاشایەتی عێراق دەکات ، کە لە ئەنجامدا شۆڕشی ناوبراوی لێکەوتەوە :-

تا لە ناکاوا سوپای مەرد ، پێشەوای ئەم میللەتە

نەعرەتەی کێشا کە کاسەی زوڵم و زۆر وا پڕبووە

پێشەوای کوردو عەرەب عبدالکریمی قارەمان

هەڵمەتی هێناوە وەك شێری لەلانە دەرچووە

....

کۆشکی (ڕەحاب) بوو بە گۆڕی خۆفرۆشانی وڵات

هەرکەسێ چاڵی هەڵکەنێ بۆ خەڵقی خۆی تێی کەوتووە(٣٠)

ئاشکرایە کە شاعیر دەستکاری فۆرمی پەندەکەی کردووەو کردوویەتی بە (کاسەی زوڵم و زۆر وا پڕبووە)، بەڵام بیرو ئامانجی پەندەکە هەروەکو خۆیەتی و بەشێوەیەکی شاعیرانە تێکەڵی بە ڕووداوی

ناو دەقەکە کراوە، ئەمەش کارێکی ڕێپێدراوە بۆ شاعیر، چونکە ئاساییە کە پەندەکان بەشێوەی جۆراوجۆر بخرێنەروو گرنگ ئەوەیە وەرگرتنەکە خزمەت بە بیری گشتی دەقەکە بکات، لەم وەرگرتنەدا کاکەی فەلاح سەرکەوتوو بووە ، ئەمەش لە بنیاتی وێنە هونەرییەکەی دواتردا ڕەنگیداوەتەوە، کە تیایدا پەندێکی تەواوکاری (هەرکەس چاڵ هەڵکەنێ بۆ خەڵك خۆی تێی ئەکەوێ) دەخزێنێتە ناو بیری دەقەکەوە . بەواتایەکی تر ئەم پەندە تیاچوونی ڕژێمی پاشایەتی لەسەر دەستی گەلانی عێراق و بە ڕابەرایەتی (عبدالکریم قاسم) ڕادەگەیەنێت . هەردوو پەندەکە لە چوارچێوەی بیری خۆیاندا بۆ واتاو مەبەستێکی تایبەت بەکارهێنراون و پەیامی ئازادی و ڕزگاری گەلانی عێراق ڕادەگەیەنن .

بەگشتی دەتوانین بڵێین پەندی پێشینان هەمیشە ئامرازێکی کارای بەردەستی کاکەی فەلاح بووە و بەردەوام لە پێناو دەوڵەمەندکردنی بیری دەقە شیعرییەکانیدا بەشێوەو فۆرمی جیاواز بەکاریهێناوە، تواناو داهێنانی شاعیر لەم بوارەدا سەرنجی هەندێ لە ڕەخنەگرانی بۆ لای خۆی ڕاکێشاوە.(٣١)

٢. ئەفسانە

ئەفسانە بەشێکی تری ئەدەبی فۆلکلۆری پێکدەهێنێت ، وابەستەی قۆناغی سەرەتایی ژیانی مرۆڤە و دەرئەنجامی هەوڵ و گەڕانیەتی لە پێناو بەدەستخستنی وەڵامی پرسیارە بەراییەکاندا ، بە واتایەکی تر ئەو دونیا تایبەتەیە ، کە مرۆڤ بوونی خۆی و دەوروبەرەکەی پێ لێکداوەتەوە، بۆیە دەبێتە کەرەستەیەکی باش بۆ لێکۆڵینەوە لە بوارە جیاوازەکانی ژیانی کۆمەڵگا ، چونکە ((ئەفسانە گوزارشتە لە قۆناغی منالّی کۆمەڵگا، باشترین بەڵگەیە بۆ زانینی بیرزباوەڕەکانی خەڵك و جۆری بیرکردنەوەو زانیاری و شارستانییەت و مێژوویان، هەروەها ئەو ئاستە ژیری و هوشیارییەی کە پێی گەیشتوون))(٣٢).

ئاشکراشە شاعیر پەرۆشی ئەندێشە فراوانی و بیر وردی و تێرامانی قووڵە، ئەم تایبەتمەندییانەش لە کرۆکی ئەفسانەدا بەدی دەکرێن و دەرگای ئەفراندن لە بەردەم شاعیردا واڵا دەکەن ، دیارە شاعیرانی نوێ عەودالّی دنیایەکی ترن ، دنیایەك کە تێکەڵەیەك بێت لە تێرامانە بەراییەکانی ڕابردوو و خواستە سەردەمییەکانی ئەمرۆ ، ئەمەش لە پەنا بردنەبەر ئەفسانەدا خۆی دەدۆزێتەوە))(٣٣).

هەر لەم گۆشەنیگایەوە کاکەی فەلاحیش پەی بە گرنگی تەوزیفکردنی ئەفسانە بردووە، بۆیە لە دەقەکانیدا بەرجەستەی کردوون، لە دەقی (بەستەی جەنگاوەرێکی نەناسراودا)، کە گیانێکی پڕ لە شۆڕش و نەبەزین و کۆڵنەدانی کورد دەگێڕێتەوە ، پەنا دەباتەبەر هەریەك لە (جنۆکە ، دێو ، سەمەندەر) و لە چوارچێوە ئەفسانەکەییاندا بیری شیعرەکەی پێ دەوڵەمەند دەکات و پەیامێکی نوێ و ڕەهەندێکی تازەیان لێ بنیات دەنێت :

چەتەو جەردەهای جۆر بە جۆر

ڕێیان پێ ئەگرتم بە زۆر

گوللەیان، وەك لیزمەی باران

بەسەر منا دائەباران

....

كە ئەیاندیم راناوەستم

جا ناتۆرەی جنۆکەیان شوێن ئەخستم

جارجار ئەیانکردم بە دێو

وەك شێت و هار

یان دڕندەی پەروەردەی کێو

منیان زیندە بە چاڵ ئەکرد

لە ئاگرا

منیان بە کۆی زوخاڵ ئەکرد

بەو هەموو خاك و خۆڵەوە

چاڵم ئەگرت بە کۆڵەوە

وەك سەمەندەر

لە پشکۆ هێلانەم ئەکرد

لە مردنا

....

نەتوامەوە

تا موعجیزەی بوونم سەپاند (٣٤)

لە بارەی بەکارهێنانی ئەفسانە لە شیعردا بۆچوونێکی (صلاح عبدالصبور) هەیە ، کە دەڵێت:- ((مەسەلەی بەکارهێنانی ئەفسانە لە شیعردا هەمووی لە ئاستێکدا نییە، هەندێ جار شاعیر بە جۆرێك بەکاری دەهێنێت ، کە ئەفسانەکە ئاوێتەی رەگەزەکانی تری شیعر دەبێت و سیمایەکی داهێنەرانە دەبەخشن))(٣٥). شاعیر سەرەتا رەهەندە ئەفسانەییەکانی (جنۆکەو دێو) دەکاتە ئامرازو هێمایەکی نەرێنی ، لەمەشدا دوو پەیام دەگەیەنێت ، لە یەکەمیاندا ئەو بووچونە ناقۆڵایەی نووسەری عەرەبی (المسعودي)مان بیردەخاتەوە، کە رەچەڵەکی گەلی کورد دەباتەوە سەر جنۆکەکانی سەردەمی حەزرەتی سولەیمان(٣٦). لە دووەمیشیاندا ئەو دەلالەتە پڕ لە خراپەکارییەی دێو ئاشکرا دەکات ، کە لە ئەفسانەی کوردیدا تاکی کورد لێکیداوەتەوە(٣٧). کەواتا هەردوو پەیامەکە بنیاتێکی ئەفسانەییان هەیە .

وێنەیەکی تری ئەفسانەی، کە لەم دەقەدا سەرنجمان بۆلای خۆی رادەکێشێت خۆی لە وشەی (سەمەندەر)دا حەشارداوە، کە لە ئەفسانەی کوردیدا لەبارەیەوە وتراوە :- ((جانەوەرێکە لەناو ئاگردا

پەیدا ئەبێ، دەڵێن وەکو مشکێکی گەورە وایە و کاتێ کە لە ئاگر بێتە دەرەوە دەمرێت ، هەندێك دەڵێن هەمیشە لەناو ئاگردا نییەو هەندێ جار دێتە دەرەوە))(٣٨).

کاکەی فەللاح سوودی لە ئەفسانەکە وەرگرتووەو سەمەندەری کردووە بە هێمای خۆڕاگری

، بە کۆکردنەوەی ئەم ئەفسانانەش دەقێکی داهێنەرانەی دارشتووەو دنیایەکی شیعری وای خوڵقاندووە، کە بڵێین مانەوەی گەلی کورد بۆ خۆی گەورەترین موعجیزەو راستەقینەترین ئەفسانەی سەردەمە .

ئەوەی تێبینی دەکەین، شاعیر زیاتر لەو دەقانەیدا کە هەڵگری ناوەڕۆکی نیشتمانی و نەتەوەیین پەنای بردووەتەبەر ئەفسانە، لەمەشدا زیاتر ویستوویەتی گیانی نەبەزینی ئەفسانە ئاسای تاکی کورد پیشان بدات، ئەوەتالە دەقی (لەپاڵ کێلێکدا)، بەشێك لە رەگەزە ئەفسانەییەکانی دەقی پێشوو بەرجەستە دەکاتەوەو بیری دەقەکەی پێ دادرێژێت :-

سەمەندەرێ

رۆژێ بە قەقنەسێ گەیی

وتی : وەرە با من و تۆ

بە زمانی وەك ژیلەمۆ

چیرۆکی ئاگراویمان

بنووسینەوە بە پشکۆ

لە کۆنەوە

لە مەڵبەندی هەزاران کات و شوێنەوە

وتوویانەو دەیڵێنەوە:

کە سەمەندەر

وەك خدرو ئاوی ژیان

هەڵقوڵاوی ئەفسانەیە

پەلەوەری بێ لانەیە

مەلێکی بێ هێلانەیە

وەك چۆن ماسی هەر لە ئاوا

تویشەبەرەی ژیانی دەپێچێتەوە

بە رۆژو شەو

بۆی بگەڕێن

لە شەپۆلی گڕی سوورا

دەیدۆزنەوە (٣٩)

شاعیر لە رێگەی هەریەك لە (سەمەندەر ، قەقنەس ، خدری زیندە)وە سێ وێنەی چڕی ئەفسانەیی بەرجەستەکردووە،

لەگەڵ ئەوەشدا تێبینی ئەوە دەکەین ، کە لە بەرجەستەکردنی وێنەی سەمەندەردا رەهەندێکی نوێی ئەفسانەیی باسکردووەو وەك پەلەوەرو باڵندە ناوی بردووە، نەك مشکێکی گەورە، هەروەها (قەقنەس) یش وەکو (سەمەندەر) لە ئەفسانەدا بوون و ژیان و مردنی بە ئەفسانەوە گرێدراوە ، ئەمیش شەیدای ئاگرە و گوایە باڵندەیەکی دەنگخۆشە و بەسۆزی خۆی دەسووتێت(٤٠).

هەرچی (خدری زیندە) شە، ئەوا لە ئەفسانەی کوردیدا لەگەڵ (ئاوی ژیان)دا پێکەوە گرێدراون و بوونەتە رەمزی نەمریی وبەردەوامیی ژیان (٤١). شاعیریش هەروەك ئەفسانە بەرجەستەی کردووە.

ئەم دەقەی شاعیر لە ساڵی (١٩٧٧) دا نووسراوە، کە تیایدا تازە خەباتی چەکداری شۆڕشی نوێ دەست پێکردبوو تروسکاییەك لە هیوای بۆ کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان گەڕاندبووەوە ، دوای ئەوەی کە نسکۆی ساڵی (١٩٧٥) تەواو بێ ئومێدی کردبوون ، هەربۆیە جارێکی تر رابوونی شۆڕش ئەوەی بە رژێمی ئەوکاتەی عێراقی راگەیاند ، کە کۆتاییهاتنی کورد هاوشێوەی (سەمەندەرو قەقنەس پەروانەو خدری زیندەو ئاوی ژیان) ئەفسانەیە :-

کەی هونەری جوانەمەرگی و

گڕ پەرستی بۆ بێ هەست و

گیانێکی وەك پەروانەیە

ئەو بەهەرەیە

بۆ مرۆڤی راکشاوی ئەو خاکەیە (٤٢)

٣- گۆرانی

بریتییە لەو شیعرە فۆلکلۆرییانەی کە ناوەڕۆکێکی لیریکیان هەیە ، ئەم شیعرانە هەڵگری هەستو سۆزی تاکی کوردن، کە بەشێوەیەکی سادە دەریانبڕیووە ،بەبڕوای (د. عزالدین مستەفا) ، ((گۆرانی کۆنترین بەشی ئەدەبی فۆلکلۆرە))(٤٣)، هەریەك لە (سادەو ساکاری ، بەربڵاویی، میللی بوون ، رەسەنایەتی) لە خەسڵەتە دیارەکانی گۆرانی کوردین ، سروشت و تایبەتمەندییەکانی زمانی کوردی لەرووی ئاوازدارییەوە ، یارمەتیدەرێکی باش بووە بۆ دەوڵەمەندی فۆلکلۆرمان لەبواری گۆرانیدا ، ئەم لایەنەش سەرنجی هەندێ لە رۆژهەڵاتناسەکانی بۆ لای خۆی راکێشاوە و لەو رووەوە (ئەبۆڤیان) پێیوایە تاکی کورد گیانی شاعیرانەی تێدایەو لە گۆرانی وتندا بەتوانان(٤٤).

کاکەی فەلاحیش چ وەك تاکێکی ئەو گەلەو چ وەك شاعیریش ، خۆی بێبەش نەکردووە لەم سامانە نەتەوەییە ، هەرچەندە بەراورد بە بەشەکانی تری فۆلکلۆر کەمتر سوود لە گۆرانی وەرگرتووە ، بەبڕوای ئێمە هوکارێکی ئەم حاڵەتە بۆ ئەوەیە، کە بەشی گەورەی گۆرانی کوردی خۆی لە وەسفی جوانی و خۆشەویستی ئافرەتدا دەبینێتەوە ، کاکەی فەلاجیش بە دەگمەن نەبێت شیعری بۆ جوانی و خۆشەویستی ئافرەت نەنووسیووە، کە بە بڕوای ئیمە ئەم تایبەتمەندێتیەکی جیاکەرەوەی شاعیرە .

بەمجۆرە بە وردبوونەوەمان لە بەرهەمە شیعرییەکانی دەبینین ، تەنها لە دوو دەقدا پەنای بردووەتەبەر گۆرانی، لە هەردووکیشیاندا تەنها دێرێکی وەرگرتووە، لە دەقی (دەزانی بۆ؟)دا ، ((پەردەیەکی رەشبینی چڕ دەستی گرتووە بەسەر تاقیکردنەوە شیعرییەکەدا ، ئەو رەشبینییە ئەگەر بەشێکی لە واقیعە سیاسییەکەوە سەرچاوەی گرتبێ ، بەڵام زیاتر بەرەوە چوارچێوە کەسیەکە چۆتەوە))(٤٥) ، هەر ئەم بارەشە وایکردووە پەنابباتە بەر دێرە شیعرێکی ناو گۆرانی فۆلکلۆری ((خەبەر بەرە بۆ خزمانم - ئاگر بەربۆتە خەرمانم))، کە هەمان هەستی تێدا زاڵە :-

دەزانی بۆ من وەك تۆ نیم،

پەرت و پەریشانم کۆ نیم ؟

((خەبەر بەرە بۆ خزمانم

ئاگر بەربۆتە خەرمانم))

ناخی خەمم هێندە قووڵە

بوومە لەرزەی هیچ خۆشییەك

ئەم دنیایە بهەژێنێ

دەریاکەم ناخاتە جووڵە (٤٦)

شاعیر لە دەقی (شیعریش ئەگری) ، کە بۆ جوانەمەرگبوونی دوو کچی شاعیر (حەسیب قەرەداغی) نووسیویەتی ، زۆر بەشیوەیەکی هونەرمەندانە سوودی لە گۆرانی فۆلکلۆری کوردی وەرگرتووە و دەڵێت :-

کە من هاتم

هەنیسك ئەیووت :

لەبەر دوو جوانەمەرگەکە

جارێ گەروو جێ نایەڵم

لەبەر گریان

کە من هاتم

فەرهەنگی خەمەکەی بابە

هەر گەورەو گەورەتر ئەبوو

نەك هەر (کەژاڵ)

وا (بەهار) یشی گرتەخۆ

کە من هاتم

گوێم لە ناڵەو شیوەنێ بوو

هەر ئەیوت و ئەیوتەوە

((هەر کۆچ کۆچت بوو، کۆچ نەبڕایەوە

کۆچ بوو بە ئاگر نەکوژایەوە)) (٤٧)

شاعیر بێ هیچ دەستکارییەك گۆرانیەکەی ((هەر کۆچ کۆچت بوو، کۆچ نەبڕایەوە - کۆچ بوو بە ئاگر نەکوژایەوە))ی وەرگرتووە(٤٨). و بەشێوەیەکی جوان کردوویەتی بە تەواوکەری ئەو کۆستە گەورەیەی کە بەر (حەسیب قەرەداغی) شاعیر کەوتووە، بەوەی لە ماوەیەکی زۆر کەمدا دوو کچی بەناوەکانی (کەژاڵ و بەهار) کۆچی دواییان کرد ، بیرو ئاوازی خەماوی گۆرانییەکە هاوئاهەنگن لەگەڵ بیرو ئاوازی دەقەکە بەگشتی ، ئەمەش سەرکەوتن بۆ تەوزیفکردنەکە مسۆگەر دەکات .

٤- حیکایەت (چیرۆك / سەرگوزەشتە)

بەشەکانی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی هەریەکەیان خاوەنی تایبەتمەندی خۆیانن، حیکایەت یان چیرۆکی گوێ ئاگردان بۆخۆی ((بەرەوپێشچوونێکی مێژوویی ئەفسانەیەو لەرووی فۆرم و داڕشتنەوە لەو ئەچێت ....، کەرەسەی ئەفسانە لە خەیاڵ و پڕپووچەوە وەرگیراوە ، بەڵام کەرەسەی چیرۆك لە ژیانەوە وەرئەگیرێ))(٤٩). بەواتایەکی تر حیکایەتە فۆلکلۆرییەکان زادەی سەردەمی زیاتر ژیربوونی مرۆڤن، هەربۆیە گەر هەندێ زیادەڕۆیی خەیاڵیان تێدابێت ناگاتە ئەو ئاستەی لە ئەفسانەدا هەیە، هەریەك لە رەگەزەکانی وەك (کەسایەتی ، رووداو ، شوێن، کات، دیالۆك) بە زمانێکی سادەو ساکار پێکەوە گرێدراون و رووداوێك یان زیاتر دەگێڕنەوە کە لە ژیانەوە زۆر دوور نییە ، پاڵەوان و رووداوی ناو ئەم حیکایەتانە بەهۆی بەربڵاوی و ئاشناییان لای خەڵك زۆر جار دەبنە کەرەستەی شیعری و شاعیری نوێخواز پەنایان دەباتەبەر، کاکەی فەلاح وەك شاعیرێك لە هەندێ دەقدا سوودی لە حیکایەتی فۆلکلۆری وەرگرتووە، ئەم سوود وەرگرتنە هەندێ جار تەنها لەرووی هونەرییەوە بووە ، بۆ نموونە سەرەتای هەردوو دەقی (نیرۆن چیرۆك بە هەڵبەست ، چوار دڵۆپی قەتیس ماو)، بە (هەبوو.... نەبوو) دەست پێدەکات، ئەم سەرەتایەش کلیل و ناسنامەی حیکایەتی فۆلکلۆرییەو ولەگەڵ بیستنیدا گوێگر دەکەوێتە بیرکردنەوەو سەرسوڕمانەوە ، سەرسوڕمان لەوەی چی هەیە و چی نییە ؟ ئەمەش بەشێکە لە فەلسەفەیەکی دوانەیی،کە دڵنیایی و گومان لە هەر یەکەیان رێژەیەك لەویتری بەرکەوتووە(٥٠).

وەکو وتمان کاکەی فەلاحیش، ئەو (هەبوو ..... نەبوو)ەی کردووە بە دەروازە بۆ دوو دەقی ناوبراو، کە هەردووکیان چیرۆکی رووداوی راستەقینە دەگێرنەوە و دڵنیایی لە رووداننیاندا روونە، هەربۆیە بەلای ئێمەوە هۆکاری بەکارهێنان ئەم شێوازی دەستپێکردنە لای شاعیر، بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، کە هەردوو دەقەکە چیرۆکە شیعرن ، لە دەقی (نیرۆن) دا ، شاعیر دڕندەیی (نیرۆن)ی ئیمبراتۆری رۆمانی دەگێڕێتەوە و لە دەقی (چوار دڵۆپی قەتیس ماو) یشدا، باس لە چیرۆکی کۆچکردنی چوار منداڵی هونەرمەند دەکات :-

- ئەوەتا لە دەقی (نیرۆن)دا دەڵێت :-

لە دەوری کۆنی رابردوو

هەبوو نەبوو (نەیروون)ێ بوو

(نەیروون) ی خوێنڕێژو زۆردار

جانەوەرێ بوو شێت و هار

تەنها بەناو ئادەمیزاد بوو

دڕندەییەکی بەربادبوو (٥١)

- لە دەقی (چوار دڵۆپ فرمێسکی قەتیس ماو) یشدا، دەڵێت :-

منداڵەکان !

ئەی باڵدارە بێ باڵەکان

هەبوو ، نەبوو

رۆژگارێ بوو

بەهارێ بوو

دەشت و دەری رازاوە بوو

گوڵەباخی گەشاوە بوو

دەمێ ئاونگ ، دەمێ باران

سەوزایی و فەریان ئەباران(٥٢)

بەواتایەکی تر شاعیر بۆ بنیاتنانی چیرۆکی رووداوە کۆن ونوێیەکانیش ، هەمان شێوازی دەستپێکی بەکارهێناوە ، چونکە دەزانێت دەربڕینی (هەبوو .... نەبوو) لە قوولایی نەستی خوێنەرو گوێگردایە .

هەر لە چوارچێوەی زیندووکردنەوەی حیکایەتە فۆلکلۆرییەکاندا ، کاکەی فەلاح لە دەقی (پەپولەکان)دا ، ئاماژە بە حیکایەتی فۆلکلۆری (هەزارو یەك شەوە) دەدات و بەشێوەیەکی داهێنەرانە ئاوێتەی شیعرەکەی دەکات:-

ئەم وڵاتە

دارستانی کارەساتە

ئەم هەزارو یەك شەوەیە

شارەو هی زەردەواڵەیە

فاشستەکان

گورگە رەگەز پەرستەکان

پڕ بە دنیا ئەلورێنن

تامەزرۆی فرمێسك و خوێنن(٥٣)

سەباری ئەوەی ئەم دەقە چوارچێوەیەکی کەسی هەیەو خۆی لە تاسەی دووری شاعیر بۆ نەوەکانی (ژیوار و ساناو سۆما)دا دەبینێتەوە ، دەشچێتە نێو خەمە گشتییەکەی کوردان لەو ساڵە (١٩٨٨)دا ، کە بۆ کوردانی عێراق بە شوومترین ساڵی سەدەی بیستەم دادەنرێت، چونکە رژێمی بەعس لەو ساڵەدا تاوانی (کیمیابارانکردنی هەڵەبجەو ئەنفال) ئەنجامدا ، ئەمەش برین و خەمێکی نەبڕاوەیە ، بەستنەوەشی بە حیکایەتی (هەزارو یەك شەوە) لەخزمەت ئەو بیرەی دەقەکە هاتووەو بەشێوەیەکی ئۆرگانیکی و بۆ گەیاندنی مەغزای نەهامەتییەکی بێکۆتایی نوێ بەرجەستە کراوە، چونکە یەکێك لە چەمکە بنەڕەتییەکان، کە لە پشت داهێنانی حیکایەتی(هەزارو یەك شەوە)وەیە درێژەدان و نەبڕاوەیی باس و حیکایەتەکانە ، ئەمەش نەخشەرێگای (شەهرەزاد)ی شاژن بووە لە پێناو ئەوەی جڵەوی بیری (شەهریار)ی پاشا رابکێشێت و خۆی لە کوشتن رزگار بکات(٥٤). تەوزیفکردنی حیکایەتی فۆلکلۆری بەم چەشنە دەبێتە سەرچاوە بۆ وێنەو بیرێکی تازەو لەگەڵ خۆیدا خوێنەر پەلکیش دەکات .

٥- داب ونەریت

کوردیش وەك هەر نەتەوەیەکی تر ، خاوەنی کۆمەڵێك رەوشت و دابونەریتە ، لە بەشێك لەم دابونەریتانەدا لەگەڵ نەتەوەکانی دراوسێیدا هاوبەشەو بەشێکی تریان تایبەتە بە کورد خۆی ، هەروەك چۆن بەشێك لە دابونەریتەکان بەستراون بە کات و وەرزێکی دیاریکراوەوە و بەشێکیشیان کراوەن و دەکرێت لە هەموو کاتێکدا ئەنجام بدرێن ، هەندێك لە دابونەریتەکان بەپێی گۆڕانی رۆژگار گۆڕاون یا هەر نەماون و بەشێکی تریان تائێستاش کەم و زۆر پەیرەو دەکرێن(٥٥). نەك هەر ئەوە بەڵکو بەلای هەندێ کەسەوە پەیرەوکردنیان کارێکی پیرۆزیشە ، کاکەی فەلاح وەکو کەس و وەك شاعیر لە هەندێ دەقدا سوودی لەم سەرچاوە خۆماڵییە وەرگرتووەو لە بنیاتی شیعرەکانیدا بەرجەستەی کردووە، ئەوەتا لە دەقی (فەلسەفەی ژیان)دا ، سەرنجمان بۆ نەریتی (تۆڵەسەندن) رادەکێشێت:-

هەندێکیش ئەڵێن ژین : شەڕکردنە

بۆ تۆڵەسەندن هێرش بردنە (٥٦)

راستە میللەتی کورد میللەتێکی لێبوردەیە،بەڵام هەرکاتێك تاکی کورد هەستی بەوە کردبێت کە دەچەوسێنرێتەوە و دەویسترێت زیاتر ژێردەستە بکرێت ، ئەوا تۆڵەسەندنەوەی بە ئەرکی خۆی زانیوە، نەك هەر ئەوە بەڵکو بێدەنگبوون و بێ هەڵویستی بە کاری نامەردانە لە قەڵەم داوە، لەگەڵ ئەوەشدا لە هەندێ ناوچە خەڵك دەکەوێتە نێوان شەڕکەران و ئاشتەوایی روو دەدات(٥٧). لێرەدا کاکەی فەلاح وێنەی بیرکردنەوەی بەشێکی کۆمەڵگای کوردی بۆ گرتووین، ئەو بەشەی کە باوەڕی تەواوی بە تۆڵەسەندنەوە هەیە، ئەمە لە کاتێکدایە خودی شاعیر بەردەوام هەڵگری بیروباوەڕێکی ئاشتیخوازانە بووە و ئەمە لەنێو شیعرەکانیدا وەك ئەوەی بە روونی لە دەقەکانی (بەستەیەك ، کونەپەپوو، تاسەیەك)دەبینرێت(٥٨).

نەریتێکی تر لەو نەریتانەی لە بەرهەمە شیعرییەکانی شاعیردا رەنگیانداوەتەوە ، نەریتی پرسەگێران (شین و شەپۆرو قوڕپێوان)ە ، کە لە دوای لەدەستدانی ئازیزێك یا کەوتنی کۆستێك ئەنجام دەدرێت ، ئەوەتا شاعیر لە دەقی (بۆ هیوای خوشکەزام) پەردە لەسەر ئەو بارە دەروونییە نائارامە لا دەبات ، کە شەهیدبوونی هیوای جوانەمەرگ لای شاعیر و بنەماڵەکەی جێیهێشتووە و دەڵێت :-

لە دوورەوە کە هەواڵی جەرگبڕی تۆم بۆ هات

مەلی تاسەم هەڵفڕی بۆ ئاسمانێکی کش و مات

....

گوێ شل بکا بۆ شیوەنی گەرم و گوڕی رۆڵە ڕۆ

دایك و باوك و خوشك بەتۆ رەنج بابردووی رەنجەڕۆ

ئاخ کۆستی تۆ ، وەك گوڵەکە، چزا بەسەر دڵمانا

کولانەوەی زامی ناسۆر هەر ئەژێ لە گەڵمانا(٥٩)

لەبارەی ئەم نەریتە لای کوردان ، مەلا مەحموودی بایەزیدی، دەڵێت:- ((ئەگەر گەنجێك مردبێ شینی گەرمی بۆ دەگێڕن ، غەمگین دەبن و جلی رەشی بۆ لەبەر ئەکەن))(٦٠). هەر لە چوارچێوەی ئەم نەریتەدا لە دەقی (پەپوولە پایزەدا) دەڵێت : -

کە باڵداری

لە هێلانەی گەرموگوڕا

بەچکە ئەکا و

بە هەر هۆیەك

هێلانەکەی لێ ئەشێوێ

دڵەی کەساسم لێرەوە

لەگەڵ ئەوا قوڕ ئەپێوێ(٦١)

شاعیر لێرەدا پەنای بۆ نەریتی (قوڕپێوان) بردووە ، ئەمەش لووتکەی دەربڕینی خەم و پەژارەیە و لە کاتی لەدەستدانی کەسێکی زۆر ئازیزدا ئەنجام دەدرێت(٦٢). هەست ناسکی شاعیرو خۆشەویستی بۆ باڵندە لە پەیبردنی بۆ ئەم نەریتە رەنگیداوەتەوە ، بۆیە دەبینین لەگەڵ شێوانی هێلانەی باڵدارەکەدا دڵی شاعیر کۆستی دەکەوێت و دەبێتە هاوبەشی و لەگەڵیدا قوڕ دەپێوێت .

٦- یاری

یاری رایەڵەیەکی بەهێزی نێوان مرۆڤ و کەلەپوورە ، پێویستییەکی سروشتی مرۆڤە و هەر لە منداڵییەوە لەگەڵیدا باڵا دەکات تاکو پیردەبێت ، هەموو تەمەنێکیش کۆمەڵە یارییەکی تایبەت بە خۆی هەیە ، بەوەش یاری دەبێتە ((بەشێك گرنگ لە سامانی نەتەوایەتی، چونکە پەیوەندییەکی بەهێزی هەیە لەگەل ژیانی مرۆڤدا ، لە هەمان کاتدا لەگەڵ بەشەکانی تردا یەکتر تەواو دەکەن و ئەڵقەکانی ئەو زنجیرە پڕدەکەنەوە ، کە پێی دەگوترێت فۆلکلۆر))(٦٣).

کەلەپووری گەلی کوردیش سەرمایەیەکی بەنرخی لە یاریدا هەیە، کە لە زۆر کۆنەوە جێی خۆی لەناو لاوو جوان و پیردا کردووەتەوە(٦٤). کاکەی فەللاح گەر بە کەمیش بێت سوودی لە یارییە فۆلکلۆرییەکان وەرگرتووە و بەرگێکی نوێی بەبەردا کردوون ، یەکێك لەویارییانەش یاری (خاڵخاڵۆکە)یە، ئەم یارییە وا ئەنجام دەدرێت، کە کۆمەڵێك منداڵ کۆ دەبنەوە و (خاڵخالوکە)یەك دەخەنە سەر دەستی یەکێکیان و لێی دەپرسن ، خاڵخاڵۆکە ماڵی خاڵم لە کوێیە ؟ تا دەفرێت لە ئەنجامدا بە هەر لایەکدا فڕی منداڵەکان شوێنی دەکەون و مانای وایە ماڵی خاڵ لەو لایەدایە ، تاوەکو خاڵخاڵۆکەکە لەچاوان ون دەبێت وبەمشێوەیە یارییەکە دووبارە دەکەنەوە(٦٥). بە سوود وەرگرتن لەم یارییە کاکەی فەللاح دوا دەقی ژیانی خۆی هەر بەناوی (خاڵخاڵۆکە)وە دادەڕێژێت و دەڵێت :-

خاڵخاڵۆکە

ماڵی خاڵم لە کوێیە ؟

تۆ ئەیزانی

لە شارە یان لە دێیە

بە شوێن تۆدا

من فڕینم حەز لێیە

ماڵی خاڵت

ئێستە لەوێ نەماوە

کانی وشکە

کارێزەکەی بێ ئاوە

دارو درەخت

بۆ خۆی زەرد هەڵگەڕاوە

بێ دووکەڵە

هەموو ئەو ناوە ناوە

هەرچی مەلە

هێلانەیان شێواوە

نە باعە باع

شوان شمشاڵی شکاوە

نە شاییە

نە سەیرانە نە ڕاوە

بۆ کوێ ئەچی ؟

کێ ئەڵێ خاڵۆش ماوە

هەتا زووە بابگەڕێینە دواوە(٦٦)

شاعیر تەنانەت لەرووی فۆرم و پشت بەستن بە دیالۆکەوە سوودی لە یارییەکە وەرگرتووە، بەڵام ناوەڕۆك و بیرێکی سیاسی تازەی پێبەخشیوەو پەردەی لەسەر ئەو کاولکارییە لاداوە ، کە لە هەشتاکانی سەدەی رابردوو لەسەر دەستی رژێمی لەناوچووی بەعس بەسەر دێهاتەکانی کوردستاندا هاتبوو و سروشتی دێهاتەکانیشی لەو وێرانکارییە بێبەش نەبوون ، بەمجۆرە شاعیر لەرێگەی یارییەکەوە رابردووی بە ئێستاوە گرێداوە و مەغزایەکی دەوڵەمەندی پێبەخشیوە.

ئەنجام

لە کۆتایی ئەم توێژینەوەیەدا ، گەیشتین بە کۆمەڵێك ئەنجام ، کە ئەمانە دیارترینیانە :-

١. ئەو واقیعە سیاسی و ئەدەبی و رۆشنبیری و کۆمەڵایەتییە نوێیەی ، کە لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەم لە باشووری کوردستان هاتەکایەوە ، لە شیعریشدا تەکانێکی بەلایەنی نەتەوەییدا ، یەکێك لەو هەنگاوانەش خۆی لە بایەخدانی شاعیرانی نوێ بە کەلەپووری دەوڵەمەندی کوردی دەبینێتەوەو ئەمە لە فۆرم و ناوەڕۆکی دەقە شیعرییەکانیاندا رەنگیداوەتەوە .

٢. پیرەمێرد دەرکەوتووترین شاعیری نوێی کوردە، کە بە شێوەی جۆراوجۆر بایەخی بە بەشە جیاوازەکانی کەلەپووری میللی داوەو سیمایەکی دیاری بەرهەمە شیعرییەکانیشێتی .

٣. كاكەی فەلاح دووەم شاعیری نوێخوازی کوردە ، کە گرنگی بە سامانی کەلەپوور داوە، لەم هەنگاوەشدا جێ پەنجەی پیرەمێرد دەبینین، هەرچەندە بۆ خۆی دانی پێدا نانێت ، ئەمە ئەگەر بەشێکی لە درێژەدان بە چاپکردنەوەو بڵاوکردنەوەی پەندە پێشینانەکانی پیرەمێردو چاپکردنەوەی حیکایەت کەلەپوورییەکان و چەند بەرهەمێکی ترو بایەخدانی تایبەتی بەفۆلکلۆر لەرۆژنامەی (ژین)، کە کاکەی فەلاح بۆ ماوەی چوارساڵ (١٩٧٠ - ١٩٧٤) دەریکردووە، خۆی ببینێتەوە ، ئەوا بەشەکەی تری لە ڕەنگدانەوەی زۆری فۆلکلۆر لە دەقە شیعرییەکانیدا دەبینرێت.

٤. کاکەی فەلاح لەڕووی چەندێتییەوە ، بەپلەی یەکەم سوودی لە پەندی پێشینان پاشان هەریەك لە ئەفسانەو گۆرانی و حیکایەت و دابونەریت ویاری ، وەرگرتووە .

٥. کاکەی فەلاح لەڕووی چۆنییەوە هونەرمەندانە مامەڵەی لەگەڵ بەشە جیاوازەکانی کەلەپووردا کردووە ، زۆربەی کات داهێنەرانە ئاوێتەی کەشە شیعرییەکەی کردوون و بۆ گەیاندنی بیرو پەیوەندی نوێ هێناونی .

پەراوێزەکان

١. بڕوانە:د. عزالدین مستەفا ڕەسووڵ (د) ، لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی ، چاپی دووەم ، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی ، سلێمانی ، ١٩٧٩، لا ٩.

٢. هەمان سەرچاوە

٣. د. هێمداد حوسێن ، ئەدەبیاتی فۆلکلۆری کوردی ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی ، کەرکوك ، ٢٠٠٧، لا ٧.

٤. بڕوانە : ئومێد ئاشنا ، گۆران (نووسین و پەخشان و وەرگێڕاوەکانی) ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠٢ . لا ٢٨.

٥. عبدالوهاب میراوي ، مجلة الثقافة الشعبیة،، التراث الشعبي و حداثة النص الشعري المعاصر ، ، العدد (٣٠)، صیف ٢٠١٥ ، ص ٤٨.

٦. د. شنۆ محەمەد مەحموود ، دەق ئاوێزان لە شیعری نوێی کوردیدا ، چاپخانەی بینایی ، سلێمانی ، ٢٠١٢، لا ١٥٠.

٧. بڕوانە : د. مەولوود ئیبراهیم حەسەن ، ٢٠٠٧ ، لا ١٣٢-١٣٣.

٨. پیرەمێرد (دیوان)، بەرگی (١-٢-٣) ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی شڤان ، سلێمانی ٢٠١٠ ، لا ١٩١.

٩. هەمان سەرچاوە ، لا ٥٤٤.

١٠. گۆران (دیوان) ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی داڵاهۆ ، تەهران ، ١٣٨٤ ه ، لا ١١٢.

١١. د. مارف خەزنەدار ، مێژووی ئەدەبی کوردی ، بەرگی شەشەم ، چاپی دووەم ، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس ، هەولێر ، ٢٠١٠ ، لا ٣٥.

١٢. د. عزالدین مستەفا ڕەسووڵ ، لا ١٣١.

١٣. گۆران(دیوان) ، لا ٢٠١.

١٤. هەمان سەرچاوە ، لا ١٨٥.

١٥. بڕوانە : د. عزالدين مستەفا ڕەسووڵ ، لا ٢٠.

١٦. بڕوانە: کەریم شارەزا ، ئەفسانە لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی ڕۆشنبیری ، هەولێر، ٢٠٠٥ ، لا ٣٥.

١٧. گۆران(دیوان) ، لا ١٨٦.

١٨. کامران موکری ، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی ، بەشی یەکەم ، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین ، هەولێر ، ١٩٨٤ . ، ل ٤٧.

١٩. گۆران (دیوان) ، لا ١٨٩-١٩٠.

٢٠. کاکەی فەلاح ، کاروانی شیعری نوێی کوردی ، چاپخانەی حسام ، بەغداد، ١٩٨٠، لا ٢٠٤.

٢١. بڕوانە: کاکەی فەلاح(دیوان)، د. عزالدين مستەفا ڕەسوول پێشەکی بۆ نووسیوە ، چاپخانەی الحوادث ، بەغداد ، ١٩٨٠، لا ٣٨.

٢٢. د. شوکریە ڕسووڵ ، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی، بەشی دووەم ، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین ، هەولێر ، ١٩٨٤،لا ٥.

٢٣. کاکەی فەلاح(دیوان) ، بنەماڵەی شاعیر، چاپخانەی کارۆ ، سلێمانی ٢٠٠٤ ، لا ١٠٥- ١٠٦ ، ١٠٧ - ١١٣، ١١٦ – ١١٨.

٢٤. کاکەی فەلاح(دیوان) ، ٢٠٠٤، لا ٧٤.

٢٥. هەمان سەرضاوە ، لا ٨٠ - ٨١ .

٢٦. بڕوانە: د. شوکریە ڕەسووڵ ، لا ٧٣ .

٢٧. هەمان سەرضاوە ، ٧٢.

٢٨. کاکەی فەلاح(دیوان) ، ٢٠٠٤، لا ١٦٩- ١٧٠.

٢٩. د. شوکریە ڕەسووڵ ، لا ٧٢.

٣٠. کاکەی فەلاح ، ڕۆژنامەی ژین ، یادی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ ، ژمارە (١٤٨٤) ، ٢ – ١١ - ١٩٥٩، لا ٤ .

٣١. بڕوانە: ئیحسان فوئاد (د)، دەقی کاروانی وشە لە تەرازووی ڕەخنەدا، گۆڤاری برایەتی ، ژمارە (٧) ، ناوەڕاستی تشرینی یەکەم ١٩٧٠ ، لا ٢٨

٣٢. عبدالرزاق صالح ، الاسطورة والشعر ، الطبعة الاولى ، دار الينابيع ، دمشق ٢٠٠٩، ص ٩ .

٣٣. انظر : عبدالرضا علي ، الاسطورة في شعر السياب ، منشورات وزارة الثقافة والفنون ، بغداد ١٩٧٨، ص ١٩-٢٠ .

٣٤. کاکەی فەلاح(دیوان) ، ٢٠٠٤، لا ٢٠٨ - ٢١٣ .

٣٥. د. يوسف المحلاوي، الاسطورة في الشعر العربي المعاصر ، الطبعة الاولى ، دار الاداب ، بيروت ، ١٩٩٤، ص٣٠- ٣١.

٣٦. بڕوانە: قادری ئەحمەدی ، کوردو مێژوو ، چاپی یەکەم ، سلێمانی ،٢٠٠٥، لا ٣١.

٣٧. بڕوانە: عزالدين مستەفا ڕەسووڵ ، لا ١٨.

٣٨. د. محەمەد نووری عارف ، فەرهەنگی نالی- سالم – کوردی ، چاپخانەی ئاراس ، هەولێر ، ٢٠٠٩، لا ٥٤٤- ٥٤٥.

٣٩. کاکەی فەلاح(دیوان) ، ٢٠٠٤، لا ٢٦٣- ٢٦٨)

٤٠. بڕوانە: شێخ محەمەدی خاڵ ، فەرهەنگی خاڵ ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠٥، لا ٣٤٤.

٤١. بروانه : تۆفيق كەريم ، كاريگەرى ئيسلام لەسەر كەلتووری كورد (ئەفسانه)، بەرگی دووەم ، چاپخانەی رۆژهەلات ، هەولێر ، ٢٠١٥ ، لا ٨٩ .

٤٢. كاكەی فەلاح(ديوان) ، ٢٠٠٤، لا ٢٦٨.

٤٣. هەمان سەرضاوة

٤٤. بروانه: د. عزالدين مستەفا رەسوول ، لا ١٠.

٤٥. فەرهاد قادر كەريم ، رێبازی شيعری كاكەی فەلاح ، نامەی ماستەی ، كۆلێجی زمان ، زانكۆی سلێمانی ، ٢٠٠٦ ، لا ١٠٧.

٤٦. كاكەی فەلاح (ديوان) ، ٢٠٠٤ ، لا ٣٠٥-٣٠٦.

٤٧. كاكەی فەلاح (ديوان) ، ٢٠٠٤ ، لا ٣٦٦ – ٣٦٧.

٤٨. محمود زامدار ، بۆنی هەلآلان دێ ، چاپخانەی الزمان ، بەغداد ١٩٧٥، لا ٢٥.

٤٩. د. عزالدين مستەفا رەسوولٚ ١٩٧٩، لا ٢٤.

٥٠. بروانه: د. مەولوود ئيبراهيم حەسەن ، پێكهاتەی ئەفسانەی كوردی ،چاپی يەكەم ، چاپخانەی رەنج ، سلێمانی ، ٢٠٠٧ ، لا ٣٠٢-٣٠٣.

٥١. كاكەی فەلاح (ديوان) ، ٢٠٠٤ ، لا ١٣٣.

٥٢. هەمان سەرضاوة ، لا ٢٩٦.

٥٣. كاكەی فەلاح (ديوان) ، ٢٠٠٤ ، لا ٣٤٧)

٥٤. انظر : ماهر كحلي خليده، أثر الف ليلة وليلة في الشعر العربي المعاصر ، رسالة ماجستير ، كلية الاداب ، اللغات والفنون ، جامعة وهران ، جزائر ، ٢٠١٢-٢٠١٣، ص ١٧٩-١٨٠.

٥٥. بروانه: عمر ئيبراهيم عزيز، هەندێ داب و نەريتی باوی كوردەواری ، بەغدا ١٩٨٨، لا ١٣.

٥٦. كاكەی فەلاح (ديوان) ، ٢٠٠٤ ، لا ١١٠.

٥٧. بروانه : مەلا مەحموودی بايەزيدی، ١٩٨٢، لا ٣١ ، ٥٥، ٧٤.

٥٨. بروانه: كاكەی فەلاح (ديوان) ، ٢٠٠٤ ، لا ٣٨ ، ٤٨ ، ١٥٨ .

٥٩. كاكەی فەلاح (ديوان) ، ٢٠٠٤ ، لا ٢٣٢-٢٣٣.

٦٠. مەلا مەحموودی بايەزيدی ، داب و نەريتی كوردەكان ، وەرگێرانی : د. شوكريه رەسولٚ ، چاپخانەی العداله ، بەغداد ، ١٩٨٣ ، لا ٢٩.

٦١. لە شيعرە بلآونەكراوەكانی كاكەی فەلاح - دەستنووسە.

٦٢. بروانه: كۆمەلٚە نووسەر، سەرنجێك لە دەروازەی فۆلكلۆری كوردەوە ، چاپی دووەم ، دەزگای چاپ و بلآوكردنەوەی ئاراس ، هەولێر ، ٢٠٠٩، لا ٦٤.

٦٣. د.نەسرين فەخری ، ياری لە كوردەواريدا ، بەرگی يەكەم ، چاپخانەی دار الحريه ، بەغداد ، ١٩٩٣ ، لا ١٧.

٦٤. بروانه: تۆفيق نەبەز، هەندێك لە يارييە رەسەنەكانی كوردەواری ، چاپخانەی الحوادث ، بەغداد ، ١٩٨٣، لا ٨ .

٦٥. مامۆستا عبدالله حسن قادر، چاوپێكەوتن لە كەلار ، ٣-٣-٢٠١٩.

٦٦. لەشیعرە بڵاونەکراوەکانی کاکەی فەلاح- دەستنووسە -مێژووی ئەیلولی ١٩٩٠ ی لەسەرە.

سەرچاوەکان

یەکەم : کوردییەکان

أ . کتێب

١. ئومێد ئاشنا ، گۆران (نووسین و پەخشان و وەرگێراوەکانی) ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠٢ .

٢. پیرەمێرد (دیوان) ، بەرگی (١-٢-٣) ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی شڤان ، سلێمانی ، ٢٠١٠ .

٣. تۆفیق کەریم ، کاریگەری ئیسلام لەسەر کەلتووری کورد (ئەفسانە)، بەرگی دووەم ، چاپخانەی ڕۆژهەلات ، هەولێر ، ٢٠١٥ .

٤. تۆفیق نەبەز ، هەندێك لە یارییە ڕەسەنەکانی کوردەواری ، چاپخانەی الحوادث ، بەغداد ، ١٩٨٣.

٥. شنۆ محەمەد مەحموود (د) ، دەق ئاوێزان لە شیعری نوێی کوردیدا ، چاپخانەی بینایی ، سلێمانی ، ٢٠١٢.

٦. شوکریە ڕەسول ئیبراهیم (د) ، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی ، بەشی دووەم ، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین ، هەولێر ، ١٩٨٤.

٧. شێخ محەممەدی خاڵ ، فەرهەنگی خاڵ ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠٥ .

٨. عزالدین مستەفا ڕەسووڵ (د) ، لێکۆڵینەوەی ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی ، چاپی دووەم ، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی ، سلێمانی ، ١٩٧٩.

٩. عومەر ئیبراهیم عەزیز ، هەندێ داب و نەریتی باوی کوردەواری ، بەغدا ، ١٩٨٨ .

١٠. قادر ئەحمەدی ، کوردو مێژوو ، چاپی یەکەم ، سلێمانی ، ٢٠٠٥ .

١١. کاکەی فەلاح ، کاروانی شیعری نوێی کوردی ، چاپخانەی حسام ، بەغداد ، ١٩٨٠ .

١٢. کاکەی فەلاح (دیوان) ، د. عزالدین مستەفا ڕەسوول پێشەکی بۆ نووسیوە ، چاپخانەی الحوادپ ، بەغداد ، ١٩٨٠.

١٣. کاکەی فەلاح (دیوان) ، بنەماڵەی شاعیر ، چاپخانەی کارۆ ، سلێمانی ، ٢٠٠٤ .

١٤. کامەران موکری ، ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی ، بەشی یەکەم ، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین ، هەولێر ، ١٩٨٤ .

١٥. کەریم شارەزا ، ئەفسانە لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی رۆشنبیری ، هەولێر، ٢٠٠٥ .

١٦. کۆمەڵێك نووسەر ، سەرنجێك لە دەروازەی فۆلکلۆری کوردەوە ، چاپی دووەم ، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس ، هەولێر ، ٢٠٠٩ .

١٧. گۆران (دیوان) ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی دالاهۆ ، تەهران ، ١٣٨٤ ه .

١٨. مارف خەزنەدار (د) ، مێژووی ئەدەبی کوردی ، بەرگی شەشەم ، چاپی دووەم ، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس ، هەولێر ، ٢٠١٠ .

١٩. محمود زامدار ، بۆنی هەڵاڵان دێ ، چاپخانەی الزمان ، بەغداد ، ١٩٧٥ .

٢٠. محەمەد نووری عارف (د) ، فەرهەنگی نالی- سالم – کوردی ، چاپخانەی ئاراس ، هەولێر ، ٢٠٠٩ .

٢١. مەلا مەحموودی بایەزیدی ، داب و نەریتی کوردەکان ، وەرگێڕانی : د. شوکریە رەسوڵ ، چاپخانەی العدالە ، بەغداد ، ١٩٨٣.

٢٢. مەولود ئیبراهیم حەسەن (د) ، پێکهاتەی ئەفسانەی کوردی ،چاپی یەکەم ، چاپخانەی رەنج ، سلێمانی ، ٢٠٠٧ .

٢٣. نەسرین فەخری (د) ، یاری لە کوردەواریدا ، بەرگی یەکەم ، چاپخانەی دار الحریە ، بەغداد ، ١٩٩٣ .

٢٤. هیمداد حوسێن (د)، ئەدەبیاتی فۆلکلۆری کوردی ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی شەهید ئازاد هەورامی ، کەرکوك ، ٢٠٠٧ .

ب. نامە زانکۆییەکان

١. فەرهاد قادر کەریم ، ڕێبازی شیعری کاکەی فەلاح ، نامەی ماستە ری ، کۆلێجی زمان ، زانکۆی سلێمانی ، ٢٠٠٦ .

ج. گۆڤارەکان :

١. گۆڤاری برایەتی ، ئیحسان فوئاد (د)، دەقی کاروانی وشە لە تەرازووی رەخنەدا، ژمارە (٧) ، ناوەراستی تشرینی یەکەم ١٩٧٠ .

د. رۆژنامەکان :

١. رۆژنامەی ژین ، کاکەی فەلاح ، یادی شۆرشی چواردەی گەلاوێژ ، ژمارە (١٤٨٤) ، ٢ – ١١ - ١٩٥٩ .

هـ . دەستنوس

١. دەستنوسی شیعرە بڵاونەکراوەکانی کاکەی فەلاح .

و. چاوپێکەوتن :

١. لەگەڵ مامۆستا عەبدوڵلا حەسەن قادر(کەلەپووروناس) ، گەرمیان ، ٣ - ٣ - ٢٠١٩ .

دووەم : عەرەبییەکان :

أ. الكتب :

١. عبدالرزاق صالح ، الاسطورة والشعر ، الطبعة الاولى ، دار الينابيع ، دمشق ، ٢٠٠٩ .

٢. عبدالرضا علي ، الاسطورة في شعر السياب ، منشورات وزارة الثقافة والفنون ، بغداد ، ١٩٧٨ .

٣. د. يوسف المحلاوي ، الاسطورة في الشعر العربي المعاصر ، الطبعة الاولى ، دار الاداب ، بيروت ، ١٩٩٤.

ب . المجلات :

١.مجلة الثقافة الشعبية ، التراث الشعبي و حداثة النص الشعري المعاصر ، عبدالوهاب ميراوي ، العدد (٣٠)، صيف ٢٠١٥ .

ج . الرسائل الجامعيه :

١. ماهر كحلي خليده ، أثر الف ليلة وليلة في الشعر العربي المعاصر ، رسالة ماجستير ، كلية الاداب ، اللغات والفنون ، جامعة وهران ، جزائر ، ٢٠١٢-٢٠١٣ .

Abstract

Kakay Falah was one of the modernist poets in the southern Kurdistan, he believed that all parts of national heritage and culture are important and effective resources to enrich new Kurdish poetry experience, so he cared and used it to improve his poem texts. In the perspective of this reality we prepared our research under the title of (heritage in the new Kurdish poetry, Kakay Falah's poems for instance) which is divided into two parts. First part under the "heritage in the new Kurdish poetry depending on Piramerd and Goran's poems" we focused on the reflection of heritage on the new Kurdish poetry. We made this part as an entrance to go into the second part of our research which entitled "heritage in Kakay Falah's poems "Hence we accurately explained the quantity and the quality of the advantages that Kakay Fajah took from all the parts of Kurdish heritage like:(Proverbs, Fictions, Songs, Stories, Culture and Plays), with using and depending of many resources we reached some important results that we have written as a conclusion.